

КОНТЕКСТУАЛЬНО-ДИНАМІЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ У XXI СТОЛІТТІ

Лариса Засєкіна
(Луцьк, Україна)

Контекстуально-динамічний аналіз розвитку психолінгвістики у XXI столітті. У статті відображено результати ґрунтовного аналізу розвитку психолінгвістики на сучасному етапі з допомогою експліцитного, імпліцитного і загального контекстів. Виокремлено основні напрями розвитку сучасної психолінгвістики: віртуальна особистість і комунікація, нейропсихолінгвістичні дослідження мовлення в нормі і патології, психолінгвістика тероризму, психолінгвістичні дослідження корпоративної ідентичності, культури і менеджменту.

Ключові слова: *контекстуально-динамічний аналіз, експліцитний контекст, імпліцитний контекст, загальний контекст, напрями розвитку сучасної психолінгвістики.*

Контекстуально-динамический анализ развития психолингвистики в XXI веке. В статье отображены результаты контекстуально-динамического анализа развития психолингвистики на современном этапе при помощи эксплицитного, имплицитного и общего контекстов. Выделены основные направления развития современной психолингвистики: виртуальная личность и виртуальная коммуникация, нейропсихолингвистические исследования речи в норме и патологии, психолингвистика терроризма, психолингвистические исследования корпоративной идентичности, культуры и менеджмента.

Ключевые слова: *контекстуально-динамический анализ, эксплицитный контекст, имплицитный контекст, общий контекст, направления развития современной психолингвистики.*

Contextual-dynamic analysis of psycholinguistic development in the XXI century. The results of contextual-dynamic analysis of psycholinguistic development today by means of explicit, implicit and total contexts are highlighted in the article. The main directions of modern psycholinguistics development are distinguished. They are virtual personality and virtual communication, neuropsycholinguistic research of speech in norm and pathology, psycholinguistics of terrorism, psycholinguistic research of corporative identity, culture and management.

Key words: *contextual-dynamic analysis, explicit context, implicit context, total context, directions of modern psycholinguistics development.*

Постановка проблеми. Перейшовши рубіж півстолітнього ювілею, психолінгвістика впевнено просувається від науки міждисциплінарного типу, що народилася внаслідок сполучення об'єкта лінгвістики і предмета психології, до самостійної наукової галузі знань із чітко визначеною методологією психолінгвістичного дослідження, зокрема розвиненим і прикладним психолінгвістичним інструментарієм. Відповідно з'являється дедалі більше видань з психолінгвістики, спостерігається розповсюдження останньої для вирішення багатьох індивідуальних і соціальних задач. Втім не можна приховати й іншу тенденцію: маркування суто психолінгвістичних досліджень іншими науково-студійними назвами: прагматика, прикладна лінгвістика, когнітивна лінгвістика, дискурсивний аналіз, нарративна психологія, психологія

маніпуляції, психологія ЗМІ і т. ін. Таке явище можна пояснити, на наш погляд, трьома основними причинами: по-перше, існуючими в науці модними тенденціями, в межах яких престижно уважати себе, наприклад, представником когнітивізму чи конекціонізму (незважаючи на те, що обидва напрями належать до історії розвитку психолінгвістики); неправильним розумінням психолінгвістики як ери генеративної граматики Н. Хомського, кінець якої поширюється на завершення існування психолінгвістики загалом; розповсюдженням міждисциплінарних досліджень, у яких розмитість границь ускладнює визначення наукової студії, в межах якої вони виконані.

Таким чином, **актуальності** набуває визначення підходу до ґрунтового аналізу основної траєкторії розвитку психолінгвістики у новому столітті, а також виокремлення основних напрямів психолінгвістичних досліджень на сучасному етапі вітчизняної і зарубіжної думки.

До **основних завдань** цієї праці належить обґрунтування контекстуально-динамічного підходу для визначення основних напрямів розвитку сучасної психолінгвістики, а також окреслення тематики конкретних досліджень в межах цих напрямів.

Теоретичний огляд проблеми. Більшість досліджень з історії становлення психолінгвістики зупиняються на визначенні трьох основних етапів її розвитку, з яких перший пов'язаний з іменем Ч. Осгуда і називається асоціаністським, другий – з іменем Н.Хомського і відомий як трансформаційний, третій – з іменами сучасних вчених (В.П.Белянин, О.О.Залевська, Д.Керолл, О.О.Леонт'єв, Дж. Фергусон, Р.М. Фрумкіна, Т.Харлі і т.ін.) і називається сучасним [4]. Основною відмінністю останнього є перехід від речення до цілісного тексту/дискурсу, основоположним в інтерпретації якого є контекст. Неабиякої значущості набуває контекст і в межах психолінгвістики значення слова, адже воно конструюється відповідно до конкретної ситуації життєвого чи академічного досвіду суб'єкта.

Незважаючи на важливість контексту у тлумаченні будь-якого фізичного чи соціального феномену, його визначення та природа не отримали належного висвітлення у науковій літературі. Так, В.П. Белянин розглядає контекст як ситуацію, що вирізняється з-поміж зтексту як викладеній у тексті реальності і підтексту як сукупності прихованих інтенцій автора [2]. В.В. Красних визначає контекст як умову існування дискурсу у сукупності лінгвальних і позалінгвальних засобів, адже саме контекст імпліцитно і експліцитно виражає смисли, що породжуються ситуаціями дискурсу [8].

Своєрідну концепцію контексту запропонував Г. Парре, у якій він будь-який феномен розглядає з позиції трьох типів контексту: мікроконтексту (найближче мовленнєве оточення, що набуває експліцитного вираження у феномені), макроконтексті (дистанційоване мовленнєве оточення, що набуває експліцитного вираження у феномені); контекст-тінь, імпліцитно виражений у феномені [10].

Таким чином, контекст як сукупність основних смислів, породжених актуальною ситуацією, робить доцільним вивчення різних явищ з позиції контекстуально-динамічного підходу, адже зміна контексту приводить до динаміки смислів. Відтак, спробуємо застосувати контекстуально-динамічний підхід до ґрунтового вивчення траєкторії розвитку психолінгвістики у XXI столітті. За основу візьмемо класифікацію контекстів, запропановану Т. Слама-Казаку [12] (див. рис.1).

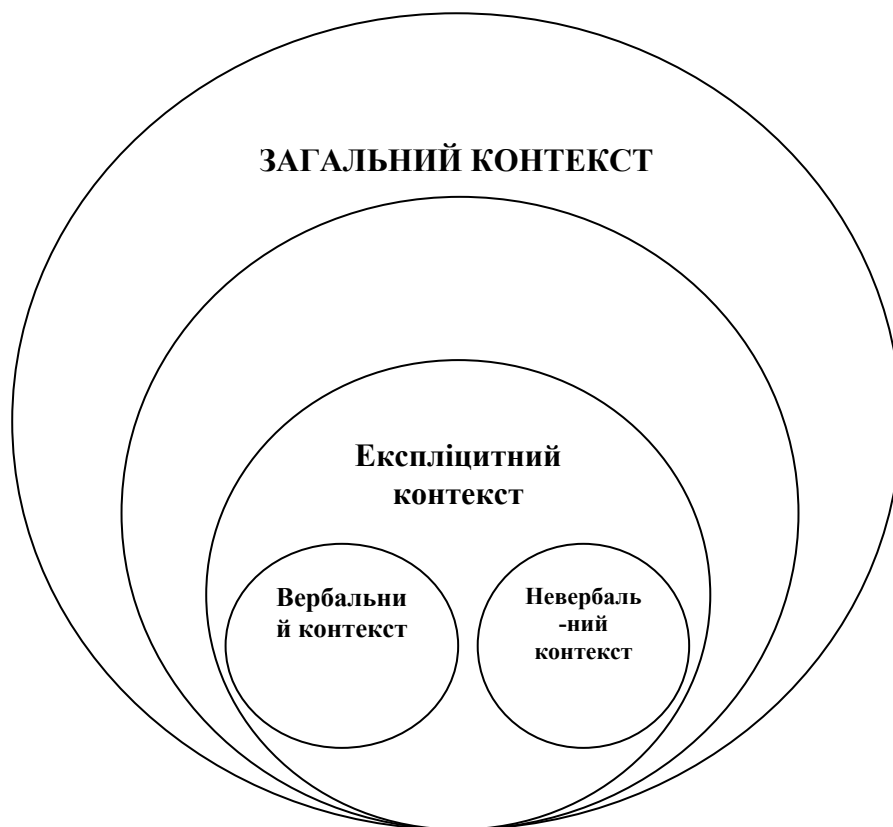

Рис. 1. Контекстуально-динамічний аналіз

Аналіз сучасних напрямів психолінгвістики здійснюється нами з допомоги визначення експліцитного (вербального, невербального), імпліцитного і загального контексту розвитку цієї науки. Експліцитний контекст розглядається нами як такий, що має вербальне і невербальне вираження у функціонуванні психолінгвістики у конкретний хронологічний зріз – перша декада XXI століття. Вербальний контекст може бути визначений шляхом **методу** контент-аналізу тематики сучасних психолінгвістичних досліджень. Матеріалом нашого дослідження вербального контексту слугувала програма 9 міжнародного конгресу з психолінгвістики «Позитивний та етичний вплив психолінгвістики на сучасні наукові дослідження», що відбувся 23-26 червня в м. Барі, Італія. На конгресі були представлені сучасні дослідження психолінгвістики як членами міжнародної асоціації прикладної психолінгвістики (ISAPL), так і гостями наукового заходу [11]. Невербальний контекст розвитку сучасної психолінгвістики аналізується нами відповідно до основних ідей представлених доповідей, які не знайшли чіткого вербального вираження у назві секцій чи презентацій. Водночас, тенденції до їхнього дослідження можна побачити за ключовими словами представлених тематик. Результати контент-аналізу тематики доповідей відповідно до визначених секцій конгресу відображено у табл. 1.

Таблиця 1

Відсотковий розподіл тематики сучасних психолінгвістичних досліджень

<i>Назва секцій</i>	<i>Ключові слова тематики доповідей</i>	<i>Кількість (у %)</i>
1. Мова і соціальний контекст	Комунікативні практики, дискурсивний аналіз, медичний, юридичний дискурси, етика релігійних дискурсів	13,26

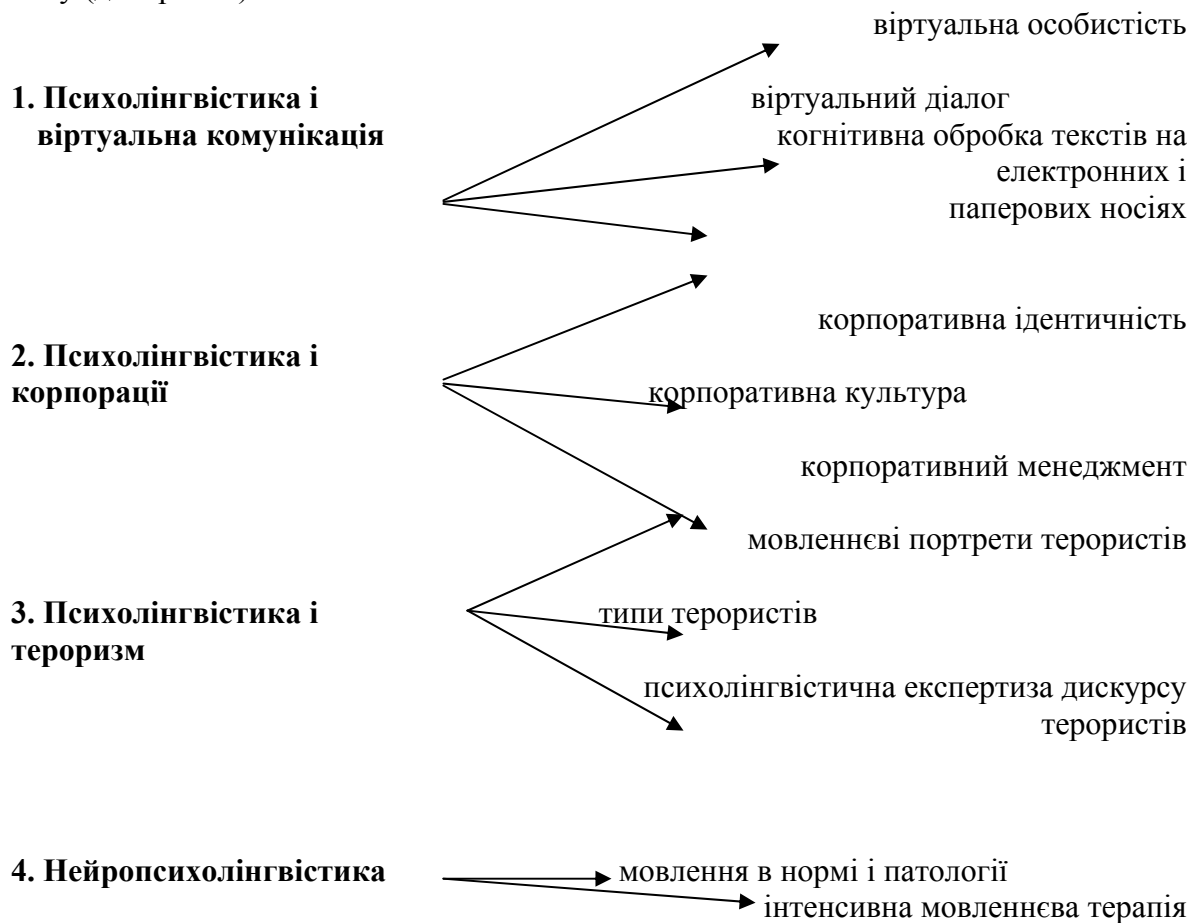
2. Мова і когніція	Полікультурні і полілінгвальні спільноти, конекціонізм і когнітивізм в нейрообробці концептів, пізнавальні процеси (увага, пам'ять) і час реакції на вербальні стимули, ефекти праймінгу, нейроіміджінгу, вікова і міжкультурна репрезентація концепту часу	19,28
3. Оволодіння мовою і навчання	Полілінгвізм, білінгвізм, процес концептуалізації у вивченні мови, комп'ютерні технології навчання	15,66
4. Читання і письмо у дітей з мовними розладами	Дислексія, дисграфія, гіперактивний розлад і дефіцит уваги, розлади слуху	16,87
5. Мова і освіта	Дистанційна мовна освіта, мовні курси в режимі on-line, мовна політика держави як національна (на прикладі Малайзії), мовна освіта дорослих	13,25
6. Влада і маніпуляція	Стратегії комунікативної кампанії, психологічний вплив засобами мови, управління невербальною комунікацією, психолінгвістика у політичних, медичних, юридичних практиках	10,84
7. Проблеми перекладу	Психолінгвістичні універсалиї перекладу, маркери інтерпретації політичних ідеологічних текстів	6,02
8. Навчання іноземній мові	Індивідуальні технології навчання, соціальний контекст оволодіння іноземною мовою, іноземна/друга мова, навчання/оволодіння мовою	4,82

Таким чином, найбільш представленими виявилися секції «мова і когніція», та «особливості читання і письма у дітей з мовними розладами». Найменш чисельними виявилися секції з проблем перекладу і навчання іноземної мови. Як бачимо, навчання іноземної мови трансформується поступово у проблему оволодіння мовою загалом на рівні когнітивізму (проблеми концептуалізації) та конекціонізму (проблеми нейропсихології – мозку як фізіологічного субстрату мовлення людини). У цьому зв'язку можна сказати, що поступово дедалі впевненіші позиції займає відносно нова галузь психолінгвістики – нейропсихолінгвістика, яка за кілька років, на наш погляд, трансформується з невербального до вербального контексту розвитку вітчизняної психолінгвістики.

Доволі поширеною також є тематика стосовно мови у контексті цілісної освіти та державної політики загалом, психологічного впливу у різноманітних суспільних практиках у різних діадах: «лікар-пацієнт», «вчитель-учень», «юрист/ адвокат-підозрюваний».

Інший контекст, як впливає з рис. 1, що є придатним для аналізу розвитку сучасної психолінгвістики – імпліцитний, що за Т. Слама-Казаку, передбачає соціальну ситуацію розвитку суспільства загалом. Із цього контексту найбільш поширеними, на наш погляд, явищами є повна інформатизації різних сфер, що зрештою несе за собою як позитивні, так і негативні впливи; активна демонстрація екстремізму, що набуває втілення у різних формах тероризму; розвиток антропоцентризму (акценту на людський ресурс) у різних гілках державного і приватного управління. Такі соціальні явища, що слугують імпліцитним контекстом, насправді задають потужний поштовх для поширення теоретичних і прикладних досліджень психолінгвістики. Ураховуючи експліцитний

(вербальний і невербальний) та імпліцитний контексти, можна виділити основні напрями розвитку психолінгвістики на сучасному етапі в межах загального, узагальнюючого контексту (див. рис. 2).

Розглянемо виділені напрями більш докладно. З позиції інформатизації різних галузей індивідуального і соціального життя, важливим предметом психолінгвістики, на наш погляд, є віртуальна особистість, яка зазнає значних трансформацій в ході комунікації «людина-машина» або «людина-машина-людина». Віртуальна особистість володіє індивідуально специфічними особливостями інтелектуальної, мотиваційної і емоційної сфер. В умовах поширення комп'ютерної комунікації і на мобільні телефони, розповсюдження спілкування в режимі on-line, очевидно наведені трансформації дедалі більше поглиблюватимуться. Методологічні основи дослідження віртуальної особистості представлені у працях О.Г.Асмолова, А.А.Засєкіна, А.В.Єжова, Н.С.Арюшенко [1; 3; 7]. Останні зазначають, що віртуальна особистість володіє низкою притаманних для неї характеристик: «анонімністю, добровільністю, відсутністю невербальних компонентів комунікації, суб'єктивністю сприймання, нестереотипністю, розкутістю, соціальною свободою» [7, с. 102].

Для психолінгвістики основоположною ідеєю у дослідженні віртуальної особистості є думка Асмолова, який пропонує методологічною основою уважати культурно-історичну теорію Л.С. Виготського [1]. Відповідно, якщо психіка особистості визначається опосередкованістю знакових системам, то специфічність знаків віртуальної комунікації матиме свій відбиток і на психіці. Таким чином, віртуальна комунікація, що має свої особливості, та породжує відповідний тип особистості – віртуальну, посяде важливе місце предмета психолінгвістичних досліджень (див. табл. 2).

Напрями психолінгвістичного дослідження віртуальної особистості

<i>Напрями дослідження</i>	<i>Психолінгвістичний інструментарій</i>
Визначення віртуальної особистості, конструювання її структурно-функціональних характеристик	Метод моделювання у психолінгвістиці
Визначення особливостей віртуальної комунікації	Асоціативний експеримент (встановлення уявлень про віртуальну комунікацію у конкретній вибірці), метод семантичного диференціалу (визначення позитивних/негативних конотацій), психографологічний аналіз, контент-аналіз, інтент-аналіз e-mail повідомлень
Вивчення інтелектуальної, емоційної, мотиваційної сфер віртуальної особистості	Дослідження усного мовлення (метод психолінгвістичної експертизи: частини мови, паузи, ініціювання розмови, вид переривання та реакція на нього), письмового мовлення (психографологічний аналіз мовлення), визначення часу реакції (комп'ютерна програма E-Prime), глибину розуміння і запам'ятовування текстів на паперових і електронних носіях (методика доповнення)

Важливого значення також набуває комплексне психолінгвістичне дослідження особливостей віртуальної комунікації, яка може розглядатися в діаді «людина-комп'ютер» або тріаді «людина-комп'ютер-людина». Основна маса досліджень у цьому контексті присвячена виникненню Інтернет чи медіа залежності у підростаючого покоління, пагубному впливові негативної інформації, що породжує агресивну поведінку, стани фрустрації чи апатії. Незважаючи на поширення віртуальної комунікації, досі не визначено особливості діалогу між людиною і машиною та вплив цих особливостей на реально людську комунікацію (адже, наприклад, комп'ютер ніколи не перериває розмову, чи не гальмує це мовленнєву реакцію в реальних ситуаціях спілкування? Чи не підвищує це мовленнєву тривожність в умовах реальної комунікативної взаємодії в діаді людина-людина? Чи не є цей інтерактивний і динамічний діалог водночас достатньо ефемерним, не маючим нічого спільного з живою ситуацією спілкування обличчя в обличчя?). Майже не порушується питання стовно культури електронних повідомлень: чи ураховуються у такій комунікації соціально-психологічні (вікові, статусні, гендерні) особливості співрозмовників, наскільки психологічно припустимою є їхня лінгвістична лаконічність і т. ін. Відтак, комунікація у системі людина-комп'ютер виокремлюється, на наш погляд, у самостійний предмет психолінгвістичного дослідження у межах віртуальної комунікації як актуального напрямку сучасної психолінгвістики.

Не менш важливим для вирішення конкретних соціально-психологічних задач є використання психолінгвістичного інструментарію для вивчення різних аспектів організаційної психології. Основною думкою у цьому контексті є теза про те, що організація – це сукупність дискурсивних практик, переважна більшість яких має текстове вираження, а відтак, може бути вивчена з допомогою психолінгвістичного інструментарію. Дискурсивні практики часто виражають корпоративну культуру, важливою складовою якої є корпоративна ідентичність. Наскільки особистість фахівця ідентифікує себе з організацією, що для неї значить остання: лише місце роботи, спосіб отримання коштів на життя чи важливу частину життя і т.ін. може бути встановлено

шляхом вивчення домінуючих дискурсивних практик в організаціях. Психолінгвістичний інструментарій у вигляді методу аналізу продуктів мовленнєвої діяльності, бесід, структурованих і напівструктурованих інтерв'ю дає змогу встановити особливості корпоративної ідентичності як якості професійного життя фахівців загалом.

Важливим вважаємо метод психолінгвістичної експертизи, контент та інтент-аналізу, фреймового дослідження для встановлення такої глобальної світової проблеми, як психологія тероризму. Визначення основних типів терористів з їхніми психологічними характеристиками (психопатичного, етногеографічного, карального) відкриває двері для подальшого дослідження цих типажів з допомогою методів психолінгвістики на матеріалі їхнього мовлення. Основними методами дослідження є психолінгвістична експертиза їхніх текстів, а також структуроване інтерв'ю для вивчення їхньої життєвої історії і діагностики психічних станів [9].

Важливе місце серед сучасних напрямів психолінгвістики вважаємо нейропсихолінгвістику, предметом вивчення якої є мовлення у нормі і патології цілісної особистості. У попередніх працях [5; 6] ми запропонували методологію комплексного нейропсихолінгвістичного дослідження на матеріалі діагностики і психокорекції мовлення пацієнтів після інсульту у період вторинної реабілітації. Основні напрями цього дослідження відображено у таблиці 3.

Таблиця 3

Методологія нейропсихолінгвістичного дослідження пацієнтів після інсульту

<i>Рівні методології</i>	<i>Зміст методологічних рівнів</i>
Вищий філософський рівень	Філософія мозку
Загальнонаукові підходи	Епістемологічний, емпіричний, онтологічний
Нейропсихолінгвістичні принципи	Принцип динамічної локалізації вищих психічних функцій, принцип кодування подій, принцип економії, принципом доповнюваності
Конкретні методи і методики	Психолінгвістичні методи діагностики усного і писемного мовлення із використанням електроенцефалограми, томографу, функціонального магнітно-ядерного резонансу, інтенсивна мовленнєва терапія (ІМТ) для психокорекції мовлення пацієнтів

Висновки. Таким чином, використання контекстуально-динамічного підходу дало змогу розглянути основні напрями розвитку сучасної психолінгвістики з урахуванням як вітчизняного, так і зарубіжного досвіду. Огляд загального контексту у сукупності індивідуальних і соціальних проблем, що торкаються різних сфер життєздійності особистості, свідчить про величезний спектр затребуваності психолінгвістичних досліджень як з позиції її теоретико-методологічного багажу, так і конкретного діагностичного інструментарію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асмолов А. Г. От Мы-медиа к я-медиа: трансформации идентичности в виртуальном мире // Вопросы психологии. – 2009. – № 3. – С. 3-15.
2. Белянин В.П. Психолінгвістика. – М.: Флінта: Московський психолого-педагогічний інститут, 2008. – 232 с.
3. Засекін А.А. Психологічні аспекти трансформації особистості у віртуальному комунікативному просторі // Психологічні перспективи. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту, 2010. – С. 40-50.

4. Засекіна Л.В., Засекін С.В. Психолінгвістична діагностика. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту, 2008. – 199 с.
5. Засекіна Л.В., Мілінчук В.І. Інтенсивна мовленнєва терапія як нейропсихолінгвістичний інструментарій реабілітації пацієнтів після інсульту // Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. – Том 14. – Вип. 17. – 2009. – С. 216 – 223.
6. Засекіна Л.В., Мілінчук В.І. Нейропсихолінгвістичний підхід до дослідження мовлення пацієнтів після інсульту Актуальні проблеми практичної психології / Збірник наукових праць. – Ч. I. – Херсон, ПП Вишемирський В.С., 2010. – С. 143 – 146.
7. Ежов А.В., Артюшенко Н.С. Анализ архетипических механизмов формирования виртуальной личности в интернет-среде с учетом гендерных и возрастных характеристик // Всесвіт соціальної психіатрії, медичної психології та психосоматичної медицини. – Сімферополь, 2009. – Т. 1, № 2 (2). – С. 102-107.
8. Красных В.В. Основы психолінгвістики и теории коммуникации. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2001. – 270 с.
9. Hamden, R.H. The Retributional Terrorist: Type 4. – Maryland: University of Maryland-College Park, 1986. – 373 p.
10. Parret, H. The Aesthetics of Communication: Pragmatics and Beyond. – Dordrecht, 1993. – 176 p.
11. Positive, Ethical Effects of Psycholinguistic Research Today // Book of abstracts. – Bari: University of Bari, 2010. – 196 p.
12. Slama-Cazacu, T. Psycholinguistics, where to in the 21st century? // Challenging Tasks for Psycholinguistics in the New Century. Ed. by J.Arabski. – Katowice: University by Silesia, 2007. – Pp. 77-87.
13. Zasyekina, L. Language and culture impact on individual intelligence? // Challenging Tasks for Psycholinguistics in the New Century. Ed. by J.Arabski. – Katowice: University by Silesia, 2007. – Pp. 256-263.